

## Hartvig Huitfeldt og Daniel Krag

To jesuiternovicer fra begyndelsen af 1600-tallet

*Af Vello Helk*

Omkring år 1600 besøgte jesuiterkolerne i Braunsberg, Vilna og Olmütz af mange danskere og nordmænd[1]. Kun de færreste valgte at blive jesuitter. Blandt dem var københavneren Johannes Kydius, der indtrådte i Vilna 1604[2]. Alle ordenskandidater eksamineredes omhyggeligt efter et i forvejen fastlagt skema[3], og oplysningerne indførtes i en særskilt protokol. Desværre er der ikke bevaret ret mange af disse optagelsesprotokoller. De hørte til ordensprovinsernes arkivalier og er for en stor del bortkommet sammen med andre lokalarkivalier under urolige forhold. Men der hvor de er bevaret, er det muligt at få værdifulde oplysninger om de enkelte ordensemmers familieforhold, hidtidige levnedsløb og baggrunden for indtræden i ordenen. I Kirkehistoriske Samlinger 7. rk. V. bd. gav jeg på grundlag af en sådan optagelsesprotokol fra Braunsberg, som nu opbevares i Uppsala universitetsbibliotek, en oversigt over flensborgenserens Henrik Mandixens livsbane. En senere optagelsesprotokol fra Olmütz giver oplysninger om yderligere to unge mænd fra Danmark-Norge. Denne protokol blev fundet af den norske professor Oluf Kolsrud under hans omfattende forskningsrejser i mellemkrigsårene i Moravsky Zemsky Archiv i Brno (Brünn). Han lod de pågældende sider affotografere, og nu findes fotografierne i hans samling i Norsk Historisk Kjelde-skrifts-Institutt i Oslo, hvor jeg har fået lov til at benytte dem[4].

[1] Flere enkeltheder hos V. Helk, Laurentius Nicolai Norvegus S. J. (1966), kap. 22.

[2] Kirkeh. Saml. 7: V, s. 482 f.

[3] Spørgsmålene findes trykt i Constitutiones et declarationes examinis generalis Societatis Jesu (Rom 1570 og flere senere udgaver).

[4] Jeg vil på dette sted gerne sige instituttet tak for dets venlige imødekommenhed, som muliggjorde denne artikel.

Protokollen, som bærer arkivsignaturen Cerroni II, 148 og er betitlet »Examina candidatorum S. J. ab anno 1605 ad annum 1638 Olomucii suscepturum«, begynder dog allerede noget før end angivet i titlen.

Den første nordiske ordenskandidat i denne protokol er den norske adelsmand Hartvig Huitfeldt. Han var det første barn i ægteskabet mellem Anders Huitfeldt til Trondstad på Hudrum og Margrethe Pedersdatter Litle og blev født 2. december 1582 på Fossesholm på Eker[5]. Om hans ungdom og skolegang savnes oplysninger, men han synes at have fået boglig uddannelse. Den 7. juni 1600 blev den 18-årige Hartvig immatrikuleret ved universitetet i Wittenberg[6], som var rejsemål for mange danske studerende. Samtidig med ham indskreves hans næstsøskendebarn Peder Hundermark, søn af Claus Hundermark til Gjerdrup, og deres præceptor Johannes Malachius. Den sidste var blevet optaget i det pavelige alumnat i Braunsberg i oktober 1598. Allerede i maj 1599 vendte han hjem[7] og har sandsynligvis derefter studeret ved Københavns universitet. I september 1599 indskrev han sig i en andens jesuiterelevs stambog[8]. Malachius har antagelig propageret for besøg ved jesuiter-skolerne. Da han fik præceptor-hvervet, var det nok fra første færd meningen, at Wittenberg kun skulle være den første station på vejen, et udmærket alibi ved hjemkomsten. De opholdt sig kun et halvt års tid i byen, men nåede dog at disputere med Malachius som præses og de to adelsmænd som respondenter[9]. Henimod slutningen af året 1600 fik de sidste deres testimonier og rejsen gik videre mod Olmütz, hvor Malachius blev optaget i alumnatet nytårsdag 1601[10]. Alle tre

---

[5] Udførlig biografi af H. H., se H. J. Huitfeldt-Kaas, *Efterretninger om familien Huitfeldt* (Kristiania 1908), s. 17 ff. Se også *Dansk Biogr. Lex.* udg. af C. F. Bricka, VIII, s. 154 f. og *Danm. Adels Aarb.* 1887, s. 221, ny bearbejdelse 1949, s. 59.

[6] *Album Academiae Vitebergensis*, ed. C. E. Foerstemann. Vol. II usque ad a. 1602 (1894), s. 469. Ludvig Daae oplyser, at han blev indskrevet 5. juni og opholdt sig i Wittenberg også 1602, (*Norsk Historisk Tidsskr.* 3: III, s. 348 f.

[7] G. Lühr, *Die Matrikel des päpstlichen Seminars zu Braunsberg 1578-1798* (1925), s. 53.

[8] Jacob Falsters stambog i Stadtbibliothek Trier, Ms. 1944/1506, 8°, f. 79v.

[9] *Johannis Malachii theses logicæ duabus disputationibus post privatam lectionem disputatæ, respondentibus Petro Hundermarchio & Hartvico Witfeldio, Wittebergæ 1600.* Bogen har i sin tid været i Hielmstiernes samling i Det kgl. Bibl., men synes nu tabt. Se også Worms leksikon over lærde mænd, II, s. 7.

[10] *Archivum Romanum Societatis Jesu* (cit.: ARSI), Fondo Ges. 1477-26-18 C.

blev samme år indskrevet ved universitetet[11]. Malachius var længst fremme med sine studier. I begyndelsen fulgte han med god fremgang forelæsninger i det øverste filosofikursus. Sidst på året 1601 skiftede han over til teologien og blev uddannet i kasuistikken og kontroverserne[12]. Han var altså begyndt at forberede sig til præstegerningen. Det er ikke klart, om han var færdig med sin uddannelse, da han i 1602 vendte hjem, men sandsynligvis er denne hjemrejse kommet i stand på Hartvig Huitfeldts ønske. Den sidstnævnte skrev i april 1602 sit navn i en anden jesuiter-elevs stambog. Denne indførsel kan betegnes som afskedshilsen, da stambogens ejer endnu nogen tid forblev i Olmütz[13]. Hjemrejsen faldt sammen med Huitfeldts moders død. Den egentlige årsag kan måske findes i den omstændighed, at den unge adelsmand, der havde konverteret kort efter ankomsten til Olmütz, netop 1602 fattede ønske om at indtræde i jesuiterordenen. Det var naturligt, at han inden det afgørende skridt ville besøge sin familie og ordne sine private mellemværender. Malachius og Huitfeldt kom imidlertid hjem til et pesthærget land. Den første faldt temmelig hurtigt som offer for sygdommen[14], mens den sidste nogen tid efter vendte tilbage til Olmütz for at føre sit forsæt ud i livet.

Hartvig Huitfeldts eksamination er ikke forsynet med dato, men kun med årstallet 1603. På grundlag af konversionstidspunktet – for  $2\frac{1}{2}$  år siden – kan man slutte, at eksaminationen må have fundet sted i løbet af sidste halvdel af året. De afgivne svar er i det hele taget meget kortfattede. Hartvig Huitfeldt oplyste i modsætning til flere andre ordenskandidater intet om sin familie bortset fra faderen. Han forsikrede, at ingen havde tilskyndet ham til at indtræde i jesuiterordenen, at han ikke havde afgivet nogen løfter eller bundet sig på anden måde, således at det kunne betyde en hindring for indtræden, at han ikke skyldte noget væk, bortset fra det beløb, konviktet skulle have, og at han ikke led af nogen sygdom, men tværtimod kunne rose sig af godt helbred. Hans sprogkundskaber omfattede dansk, norsk og latin. Desuden oplyste han om sin uddannelse, at han gik i den øverste gymnasieklasse. Han ansås for at være godt begavet. Til sidst erklærede han i overensstemmelse med ordenens sædvaner at ville under-

[11] Ročenka Cyrilo-Metodejské fakulty bohoslovecké v Olomouci 1918–1928 (1929), s. 77.

[12] ARSI Fondo Ges. 1477–26–18 C.

[13] Jacob Falsters stb., f.34v.

[14] ARSI Fondo Ges. 1477–26–19, sml. Lühr, s. 53.

kaste sig ordenens bestemmelser og være rede til at følge dem.

Denne optagelsesbegæring er det eneste vidnesbyrd om Hartvig Huitfeldts direkte forbindelse med jesuiterordenen. I ordenens centralarkiv i Rom findes ingen oplysninger om en novice af dette navn[15]. Han må snart være kommet på andre tanker, måske allerede kort efter sin eksamination, idet hans eventuelle novicetid ikke synes at have varet længe. Om årsagerne kan man kun gisne. Måske har hans adelige sindelag ikke kunnet bære en novices selvudslettende daglige gerning, måske var der andre betænkeligheder. Hvorom alting er, betød hans ændrede beslutning ikke et brud med katolicismen. Om hans senere levnedsløb er der ikke meget opsigtsvækkende at berette, og det adskiller sig ikke fra andre adelsmænds. Efter hjemkomsten giftede han sig før 1608 med Bente Jensdatter (Skak) til Skjelbred. I det nævnte år fik de en datter. I 1616 blev han kannik i Oslo og Hamar, i årene 1618–26 var han forlenet med Sem, Eker og Drammens tolderi og betegnedes 1620 som berghauptmand. Efter sin første hustrus død giftede han sig o. 1622 påny med Maren Skram (Fasti) til Rammegård i Jylland og blev dermed også jysk godsejer[16]. I alle de år synes han ikke at have sluppet kontakten med katolicismen. Han stod i brevveksling med andre katolikker, deriblandt med københavneren Jacob Kydius, der havde en broder i jesuiterordenen. I et brev af 1625 til Jacob Kydius, der med propagandakongregationens støtte studerede jura ved universitetet i Perugia, udtrykte Huitfeldt sin bekymring over, at der i Norge ingen præster var til at varetage katolikkernes sjælesorg. Denne henvendelse refererede Kydius til propagandakongregationen, men selv om det besluttedes straks at sende præster, synes kejserkrigen og Jyllands besættelse at have afledt opmærksomheden fra Huitfeldts anmodning[17].

Fra 1626 og til sin død 1637 havde Huitfeldt Marie kirkes provsti i forlening. Hans enke overlevede ham en lang årrække og døde først 1673[18].

Seks år efter Huitfeldt, 12. juli 1609, anmodede Daniel Krag fra København i Olmütz om optagelse i jesuiterordenen og blev

[15] Venligst meddelt af ordensarkivaren P. Josef Teschitel S. J.

[16] I øvrigt henvises til den i note 5 omtalte udførlige biografi.

[17] Nærmere behandlet Kirkeh. Saml. 7: V, s. 488 f.

[18] Huitfeldt-Kaas (s. 17) afviser temmelig bestemt mistanken om Huitfeldts katolske sympatier.

indført i samme protokol. Som sin fader nævnte han den kongelige historiograf Niels Krag; moderen var Kønne, hans første hustru. Daniel Krag opgav sin alder til 20 år og må i så fald være født o. 1589. Dette rimer imidlertid dårligt med de faktiske forhold. Niels Krag blev gift med Kønne i 1578, men allerede 1582 forlod han familien for at drage ud på en længere udenlandsrejse, som førte ham også til de egne, hvor Daniel kom til at færdes; rejsen gik til Polen, Italien og Tyskland, og en overgang var Niels Krag præceptor for en mährisk adelsmand, Carl v. Zierotin[19]. Først henimod slutningen af 1585 var han atter hjemme, men synes hurtigt at være kommet til udlandet igen. I slutningen af 1586 lå han i strid med sin hustru og hendes slægt. Det oplystes ved samme lejlighed, at Kønne fornylig havde født en søn. Det lykkedes hustruens slægt ved rettens hjælp at lægge beslag på Niels Krags gods, idet det anførtes, at han ville rejse ud igen uden at træffe anstalter til familiens underhold. Krag beskyldte fra sin side hustruen for tyveri og utroskab. Sagen endte til sidst, antagelig 1588, med skilsmisdom. Der har næppe været samliv mellem ægtefællerne i de år. I 1590 holdt Krag fæstensøl i Odense med Else Mule, enke efter Iver Bertelsen; brylluppet stod året efter[20]. Der kan være tale om forskellige muligheder: måske er Daniel Krags aldersangivelse forkert og han flere år ældre, muligvis den ovenomtalte søn, eller også har Niels Krag haft ret i sine beskyldninger mod hustruen for utroskab. Daniel fortalte intet om skilsmisken, men nævnte kun, at faderen var død og moderen gift på ny. Af søskende havde han tre brødre: Samuel, Iver og Peder, den første katolik, de andre lutheranere, men ingen søstre. Brødrenes aldersmæssige rækkefølge er usikker. Det var vel mest nærliggende at gå ud fra, at den var som anført af Daniel. Samuel var også fra første ægteskab, mens Iver havde Else Mule til moder. Peder, der er opkaldt efter bedstefaderen på fædrene side, skulle efter tidens navneskik være det første barn, men muligvis har der været andre børn, der er døde som små og derigennem har forrykket navnegivningen.

[19] Denne oplysning stammer fra Sivert Grubbe (*Danske Magazin* 4: II, s. 373) Peter von Chlumecky nævner ikke Niels Krag i sin udførlige biografi af Carl von Zierotin (*C. v. Z. und seine Zeit 1564–1615*, Brunn 1862).

[20] H. Fr. Rørdam, *Kjøbenhavns Universitets Historie 1537–1621*, III, 524, 526, 529; se tillige *Dansk Biogr. Lex.* XIII, s. 224 ff.

I 1598 nægtede Niels Krag at anerkende børnene i ægteskabet med Kønne som sine. Hustruens sag førtes ved konsistoriet af Fabian Linov. Ved et møde i konsistoriet 25. november 1598 mødte Linov op med to børn, som han hævdede at være Niels Krags. Disse børn var muligvis netop Samuel og Daniel. Historiografen, der var ved at drage afsted til en gesandtskabsrejse til Polen, holdt fast ved sin nægtelse at lyse børnene i kuld og køn[21].

Samuel var den ældste af de to; han var født o. 1582–83. Han kan være identisk med den Samuel Nicolai Krage, der 1597 fik testimonium fra professor Johannes Stephanus efter at han i 5 år havde været discipel i Sorø[22]. Den 15. juni 1601 blev han optaget som alumne ved det pavelige seminar i Olmütz og anbragtes i gymnasiet på det tredje trin – i syntaxklassen. I januar 1602 var han avanceret til det næste trin, men på den næste årlige fortegning over alumner fra januar 1603 noteres: »Samuel Kragius

---

[21] Ny Kirkeh. Saml. I, 65; V, 105, 111 f. Det er uklart, hvilken slægtsforbindelse Linov havde til Kønne. Det oplystes ved sagens behandling, at han var gift med Mikkel Tolders hustru. Mikkel Lang von Chemnitz blev tolder i København i 1573 (Kanc. Brevb. 1571–75, s. 262). Han krævede i april 1587 Niels Krag for nogle penge, som han havde formidlet som lån hos en anden. At der er en forbindelse til Kønne, fremgår tydeligt af det svar, som Niels Krag gav. Han fastslog, at han ikke kunne betale, og tilføjede: »Ved hand Mikkel Lang selff, om hand oc hans radgiffuere oc Kønne og hendis haffuer verit aarsag eller ey« (Rørdam, IV, s. 493 ff.). Mikkel Lang er død inden sept. 1593; da fik hans enke Magdalene Arildsdatter ordre til at betale sin afdøde mands restancer for regnskabet for tiden indtil nytårsdag 1593 (Kanc. Brevb. 1593–96, s. 151). Magdalene Arildsdatter har først været gift med præsten ved St. Nicolai kirke Jacob Nielsen, efter dennes død med Mikkel Lang og endelig med Fabian Linov, der døde 1603 (H. U. Ramsing, Københavns Ejendomme 1377–1728. VIII. Købmager Kvarter, s. 49). Hun har muligvis været i familie med Kønnes moder. Ifølge Hegelunds kalenderoptegnelser (afskrift af C. F. Bricka i Det kgl. Bibl., Ny kgl. saml. 604, 8<sup>o</sup>) var Kønne datter af Mikkel Skriver. Denne er muligvis identisk med den københavnske borgmester af samme navn, der var i embedet 1557–61. Han stod i forbindelse med Peder Oxe og et opsnappet brev til denne resulterede i en forræderisigtelse og dødsdom, som blev fuldbyrdet ved halshugning 25/7 1565 (O. Nielsen, Kjøb. Hist. og Beskr., III, s. 178 f.). Hans enke Marine blev senere gift med Bernt thor Westen, der 1567–69 var byfoged i København og 1575 tolder i Mollesund (Nielsen, III, 253). Han var død i 1577, da hans enke skulle have et beløb, som kongen skyldte hendes første mand Mikkel Skriver (Kanc. Brevb. 1576–79, s. 203). Dennes efternavn synes at have været Sell eller Zeel. Endnu i 1584 ejede Marine det hus i Vester kvarter, som hendes første mand havde erhvervet (Ramsing, IV, s. 52).

[22] Kirkeh. Saml. 3: I, s. 763.

profectus est in Daniam reversurus»[23]. Han opholdt sig i Olmütz samtidig med den ovennævnte Hartvig Huitfeldt, og også deres hjemrejse falder inden for samme år. Samuel Krag synes imidlertid aldrig at være vendt tilbage til Olmütz. Muligvis er han identisk med den Samuel Kragius fra København, der 1603 søgte ansættelse i Århus stift som præst eller lærer[24].

Samuel Krag's hjemrejse i 1602 kan have forbindelse med faderens død 14. maj 1602. Broderen Daniel oplyste i sin eksamination, at arven var blevet delt mellem de nævnte fire brødre. Daniel selv havde ellers til at begynde med villet gå handelsvejen, men efter at han var blevet grundigt plyndret af sørøvere, var han begyndt at studere. Han kom først til Braunsberg, sandsynligvis o. 1603, hvor han frekventerede de lavere gymnasieklasser. Han er ikke med blandt alumnerne og har altså selv måttet bekoste sit ophold. I Braunsberg gik han også over til katolicismen. Da Christian IV i efteråret 1604 udstedte en forordning, der udelukkede jesuiterlever fra skole- og kirkeembeder, lod også Daniel sig smitte af opbrudsstemningen. I 1613 oplyste en norsk præst ved navn Herman Hansen Ringe, der var anklaget for katolicisme, ved rettergangen i Gjerpen, at han efter forordningens bekendtgørelse var flygtet fra alumnatet sammen med Daniel Krag[25].

I 1605 blev en af Niels Krag's sønner sendt til Spanien med jesuitternes anbefaling, hvad de høj lærde professorer ved Københavns universitet var meget opbragte over[26]. Den pågældende kan vel næppe have været Daniel, der på dette tidspunkt ikke synes at have været over 15–16 år gammel, men sandsynligvis den 5–6 år ældre broder Samuel, der også var kommet betydelig længere med sine studier hos jesuitterne og derfor havde bedre forudsætninger for et godt testimonium fra dem.

Daniel genoptog snart sine afbrudte studier hos jesuitterne, måske efter sin broders anbefaling i Olmütz. Omkring 1605–06 blev han optaget i alumnatet og anbragt på samme trin som i sin tid broderen – i syntax-klassen. Han gjorde hurtige fremskridt og blev 1607 immatrikuleret ved universitetet[27]. Fra samme år stammer hans faste forsæt at blive jesuit. Efter sit eget udsagn

---

[23] ARSI Fondo Ges. 1477–26–18 C og 19.

[24] Kirkeh. Saml. 3: II, s. 747.

[25] Norsk Slekt. Tidsskr. XII, s. 368.

[26] Ny Kirkeh. Saml. IV, s. 755.

[27] Ročenka, s. 88.

blev han ikke tilskyndet dertil af nogen. Allerede tidligere, under et uvejr på havet, havde han afgivet et løfte om at blive præst. Da han i juli 1609 underkastede sig den sædvanlige eksamination oplyste han endvidere, at han egentlig havde aftalt at giftes med en pige hjemme, men allerede for fire år siden havde han skrevet til hende, at han ikke kunne vende tilbage, og hvis hun ville, måtte hun gerne gifte sig med en anden. Ellers var han ikke bundet af nogen løfter. Han kunne både læse og skrive latin, tysk, dansk og noget græsk. Det var hans ønske at fortsætte med studier: i øvrigt lovede han i et og alt at rette sig efter ordenens bestemmelser, idet han betegnedes som ligevægtig, omgængelig og stabil.

Efter eksaminationen fortsatte Daniel, der på dette tidspunkt gik i den sidste gymnasieklasse, sine studier i Olmütz. Han gik dernæst over til filosofien, blev baccalaureus i maj 1611 og magister i september 1612[28]. Efter endt filosofistudium ansås tidspunktet for modent til at sende ham til noviciatet i Brno (Brünn), hvilket skete 24. september 1612. Kort før afslutningen af den foreskrevne toårige novicetid døde han 20. maj 1614, kun 24 år gammel. Han fik det bedste skudsmål – han sov ind, mens han favnede krucifikset[29].

Året efter Daniels død, 24. juli 1615, begærede hans moder Kønne konsistoriet om tilladelse til at sælge en ligsten, som lå på hendes børns grav i Vor Frue kirke, men det blev hende benægtet[30]. Daniel har i hvert fald ikke været begravet under denne sten, men måske nogle af hendes andre børn, hvis der overhovedet var begravet nogen, hvis ligstenen ikke blot var en forberedelse til begravelse, som nu blev overflødig, da en af sønnerne var død i det fremmede. Hvad de af Daniel anførte brødre angår, så savnes der yderligere oplysninger om Peder. Om Samuel har vi hørt ovenfor, men også han forsvinder ud af billedet på et temmelig tidligt tidspunkt. Længst og bedst kan vi følge Iver, der var født 1594. I en temmelig ung alder blev han immatrikuleret ved universitetet, allerede 1607 møder vi ham i konsistoriets protokol som indblandet i en drukkenskabssag i Hans Poulsen

---

[28] Morawsky Zemsky Archiv, Brno, Cerroni II/6, s. 383, 618 (fotokopier i Oluf Kolsruds samling i Norsk Historisk Kjeldeskript-Institut i Oslo).

[29] Ibid., Cerroni II/230, s. 328 (fotokopier ibid.); Univ. Bibl. Praha, Ms. Lobkowitz 281 (fotokopier ibid.); ARSI Hist. Soc. 43, f.193v.

[30] Rørdam III, s. 539.

Resens hus, mens professoren selv var i Roskilde[31]. Senere har han muligvis studeret i Skotland, idet han 1612 i nogen tid blev fængslet af universitetet på grund af en temmelig betydelig pengefordring, som en borger i St. Andrews havde på ham[32]. Han blev senere rektor i Slangerup og sognepræst i Oure-Veistrup på Fyn, hvor han døde 1629[33].

---

[31] Ibid., s. 188.

[32] Ibid., s. 539.

[33] Personalhist. Tidsskr. 5: VI, s. 10 f.